

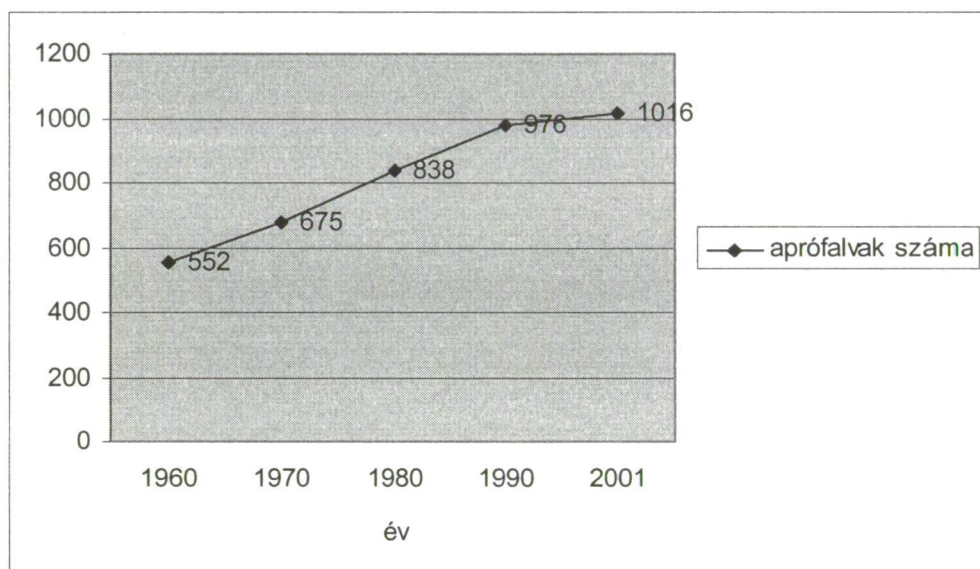
Az aprófalvasodás idő- és térbeli sajátosságai Magyarországon

BALOGH ANDRÁS*

Az aprófalvasodás időbeli változásai

Az aprófalvasodás lassan fél évszázadot felölelő folyamata jól ismert problémája a hazai településhálózatnak és társadalomnak. Probléma, hiszen szinte kizárólag negatív tendenciák jellemzik, melyek legszembetűnőbb vonásai az aprófalvak számának folyamatos emelkedése mellett (1. ábra) az előregerdő korstruktúra és a negatív vándorlási egyenleg.

1. ábra. Az aprófalvak számának alakulása (1960 – 2001)

Forrás: KSH

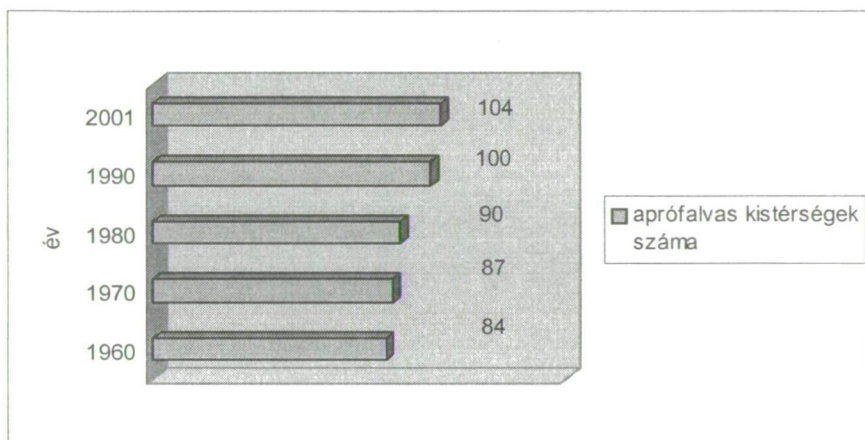
A hazai szakirodalomban legtöbbször alkalmazott beosztás alapján (Enyedi Gy., 1980, Beluszky P., 1988, Sikos T. T., 1990) az 500 főnél nem népesebb községeket tekintjük aprófalvaknak. Magyarországon a 2001-es népszámlálás eredményeinek tanúsága szerint 1016 aprófalva található, amely a hazai településállomány 32,4%-a. Azaz lényegében minden harmadik településen 500 főnél kevesebben élnek. Ugyanakkor az ország lakosságának mindössze 2,7%-a, alig több mint 278 000 ember él ezekben a kisfalvakban. Az aprófalvak számának legdinamikusabb emelkedésére a '70-es években került sor. Ekkor a két népszámlálási időpont között 163-mal emelkedett a

* PhD hallgató, főiskolai tanársegéd (JGYTFK)

számuk. A folyamat azóta is töretlen az 500–1000 lakosú községek népességfogyása következtében (Enyedi Gy., 1985).

A folyamatot szintén jól érzékelteti, ha a jelenleg érvényben lévő KSH kistérségi beosztást alapul véve nézzük meg az aprófalvak arányának változását 1960-tól 2001-ig (2. ábra).

2. ábra. Az aprófalvas kistérségek számának változása (1960–2001)

Amíg 1960-ban a jelenlegi kistérségek közül még csak 84-ben (56%) találkozhattunk 500 főnél kisebb lélekszámú kisközségekkel, addig ez a szám 2001-re már 104-re emelkedett, ami a 150 kistérség közel 70%-a. Itt a legnagyobb különbség – szemben az aprófalvak számának változásával – nem a '70-es években, hanem 1980 és 1990 között mutatható ki. Ebben az évtizedben 10 új kistérségben „születtek” aprófalvak. Mivel a mennyiségi változást nem követte számottevő térbeli szétszóródás, megállapíthatjuk, hogy az aprófalvak számának növekedési súlypontja a már aprófalvas térségekre esik, és nem annyira új területek bekapcsolódásáról van szó (lásd később).

A mai aprófalvak jelentős részében a múlt század vége vagy a XX. század eleje óta fogy a népesség. A tőkés árutermelő mezőgazdaság kibontakozása már hátrányos helyzetbe hozta az itteni gazdálkodást (Enyedi Gy., 1985). Az aprófalvak elkülönülése az átlagos magyar falutól 50 éve is kézenfekvő volt. Erdei Ferenc Magyar Falu című munkájában külön csoportba sorolta ezeket.

A korstruktúra és a társadalmi szerkezet torzulása mellett szintén nehezítette az aprófalvak helyzetét a településpolitikai. Az 1920-as évek közepétől igen erőteljes törekvések voltak a központi hatalom részéről arra, hogy a 300 főnél kisebb községi alakulatok száma csökkenjen. Ennek következtében a II. világháború végéig több mint 200 községegyesítési akcióra került sor, miközben csak tizedannyi új község alakult.

A szocializmus idején „szocialista faluhálózatot” terveztek, amelyben a kistalvoknak nem volt helyük. A kistalvok helyzetéről két fő nézet formálódott ki:

1. Kolta János, Baranya megye településpolitikájának megalapozója az '50-es években úgy vélte, hogy a „... a kis, szinte kizárólag mezőgazdasági lakosságú te-

lepülések a felszabadulás után megindult gyors fejlődéssel lépést tartani nem tudnak, az ipari üzemek telepítését, mezőgazdasági nagyüzemek kialakítását nehezítik, ezért a népgazdaság és az itt élő lakosság életszínvonalának emelése érdekében feltétlenül szükséges a településsűrűség felszámolása”.

2. A településpolitikával kapcsolatba kerülő, de azzal nem hivatásszerűen foglalkozók álláspontja, akik a társadalmi igazságszágra hivatkozva álltak az aprófalvak pártjára, s tették a kialakult helyzetért felelőssé a településhálózat-fejlesztési politikát (OTK). Pl. Gyűrűfű elnéptelenedését a nemzet tragédiájának minősítették. Sokszor azonban felszínes, naiv tanácsokat adtak.

Az általános felfogás tehát az volt, hogy az ezer lakoson aluli falvak a szocialista társadalomban még átmeneti időre is életképtelenek, az ezer–ezerötszáz lakosú falvakat minimális közintézményekkel bíró, de a villanyvilágítástól eltekintve nem közművesített, átmeneti falutípusként kezelték a településtervezők, s a 3000 fős falvakat tekintették a legkisebb méretű szocialista falutípusnak. Az aprófalvas megyék által készített tervek pedig tételesen tartalmazták a megszüntetendő településeket, felszámolásuknak javasolt időpontját, településpolitikájuk alapvető céljának jelölve meg az apró- és kisfalvak ezredfordulóra befejeződő felszámolását (*Beluszky P.*, 1985).

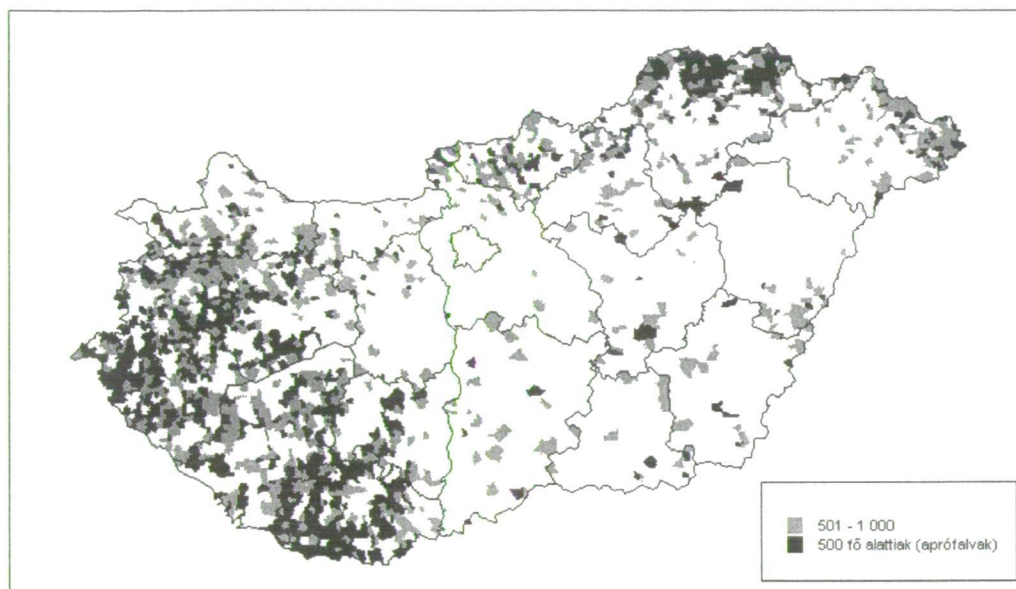
A rendszerváltozással összefüggésbe hozható problémák közül kétségkívül kiemelt figyelmet érdemel a munkanélküliség. Általánosságban elmondható, hogy a falvakban nagyobb a munkanélküliség, mint a városokban. Ez kitűnik többek között abból is, hogy a '90-es évek közepén a falvakban élt az aktív keresők 35–36%-a, a munkanélkülieknek viszont 48%-a (*Tolnai Gy.–Dövényi Z.*, 1995). A falvak valamennyi kategóriájában meghaladja a munkanélküliek részesedése az aktív keresőké, de ez a különbség főleg az aprófalvaknál jelent igen súlyos gondot. Ismert, hogy az egyes területek tartós munkanélkülisége leginkább azzal oldódik meg, hogy a népesség elvándorol. Ez tovább fokozza az aprófalvak amúgy is számottevő és tartós negatív vándorlási egyenlegét.

Az aprófalvasodás térbeli változásai

Bár az aprófalvas településkategória igen jelentős létszámú, térbeli eloszlása meglehetősen egyenlőtlen (3. ábra).

Az ábrán az aprófalvak mellett az 1000 és 500 fő közötti lélekszámú községek megyék szerinti megoszlását is tanulmányozhatjuk. Szembetűnő, hogy az aprófalvak és az 1000 főnél kisebb kisfalvak térbeli eloszlása szoros párhuzamot mutat. Azaz az aprófalvak elsősorban azokban a megyékben fordulnak elő nagy számban, ahol amúgy is jelentős a kis népességgel rendelkező települések aránya. Ez egyben előrevetíti az aprófalvasodás további színtereit, másrészt igazolja, hogy az aprófalvak számának növekedése az 500 és 1000 fő közötti falvak népességvesztésére vezethető vissza. Az aprófalvak elsősorban a nyugat- és dél-dunántúli, valamint az észak-magyarországi megyékben alkotnak összefüggő aprófalvas térségeket. Legmagasabb a számuk Baranya (200), Zala (154), Borsod-Abaúj-Zemplén (135), Vas (129), Veszprém és Somogy (104–104) megyékben.

3. ábra. Az 1000 főnél kisebb lélekszámú települések Magyarországon 2001-ben

Forrás: Szerző saját szerkesztése

Hasonló a helyzet, ha a kistérségek szintjén vizsgálódunk. Csatári Bálint szerint akkor nevezhetünk egy kistérséget aprófalvasnak, ha átlagos településsűrűsége meghaladja a 4 település/100 km²-t (Csatári B., 2000). Magyarországon 63 olyan kistérség létezik, amely e kategorizálás alapján aprófalvasnak tekinthető, s ezek az 500 főnél kisebb lélekszámú falvaknak 87%-át foglalják magukban. Viszont e kistérségek településeinek csak 47%-a 500 főnél kisebb lélekszámú (Bajmócy P.–Balogh A., 2002). Különleges esetekben találhatunk olyan területeket, amelyek egyrészt aprófalvasnak minősültek, ám egyetlen aprófalunak tekintett község sem tartozik hozzájuk (Pilisvörösvári, Szentendrei, Váci és Baktalórántházi). Ezért inkább azt néztem meg, hogy az egyes kistérségeken belül milyen arányban szerepelnek aprófalvak, és ezek sorrendjét néztem. Az 1. táblázat az 50% feletti részaránnyal rendelkező kistérségeket tünteti fel.

Az első 10 helyezett kistérség közül 5 baranyai, 3 vasi, 1 zalai és 1 Veszprém megyei. A 29, településállományán belül legnagyobb arányban aprófalvas kistérség az összes aprófalunak 60,2%-át tömörítik (616)! A legtöbb aprófaluuval rendelkező kistérség egyébként a lista 16. helyén álló zalaegerszegi.

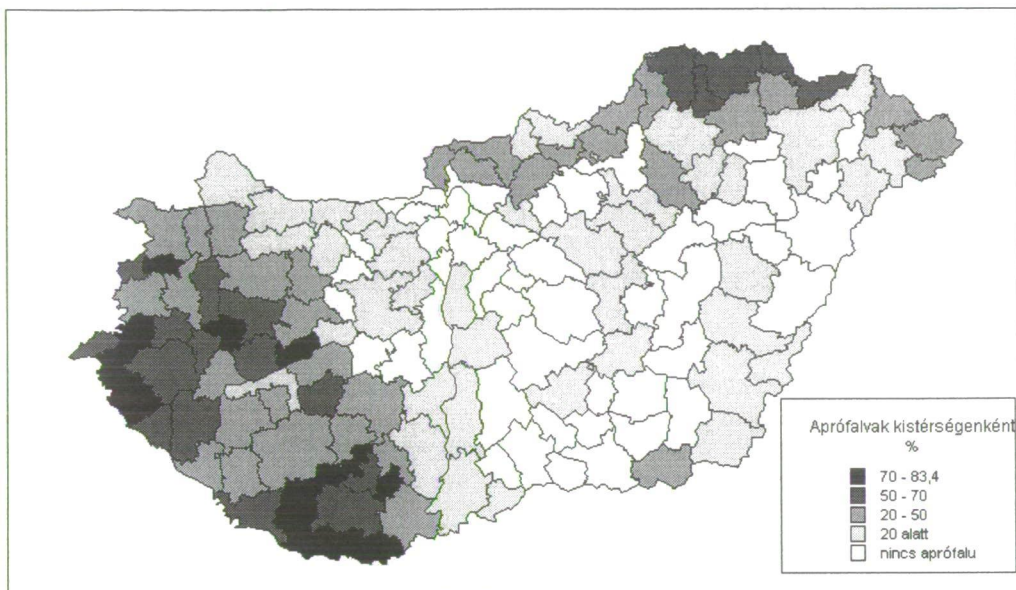
1. táblázat. A legaprófalvasabb kistérségek 2001

Kistérség	települések száma	aprófalvak száma	%
1. Sellyei	30	25	83,3
2. Óriszentpéteri	22	18	81,8
3. Lenti	51	41	80,4
4. Kőrmendi	25	20	80,0
5. Pécsváradi	13	10	76,9
6. Siklósi	50	38	76,0
7. Sásdi	27	20	74,1
8. Szigetvári	46	34	73,9
9. Sümegi	21	15	71,4
10. Csepregi	17	12	70,6
11. Balatonfüredi	20	14	70,0
12. Szentgotthárdi	15	10	66,7
13. Encsi	55	36	65,5
14. Edelényi	46	29	63,0
15. Zalaszentgróti	24	15	62,5
16. Zalaegerszegi	79	49	62,0
17. Celldömölki	28	17	60,7
18. Kőszegi	15	9	60,0
19. Tabi	25	15	60,0
20. Pécsi	69	41	59,4
21. Vasvári	23	13	56,5
22. Ajkai	39	22	56,4
23. Tapolcai	33	18	54,5
24. Szikszói	24	13	54,2
25. Barcsi	26	14	53,8
26. Letenyei	28	15	53,6
27. Sátoraljaújhelyi	36	19	52,8
28. Komlói	19	10	52,6
29. Nagykanizsai	48	24	50,0

Forrás: KSH, 2001

A 4. ábrán az aprófalval rendelkező kistérségek térbeli eloszlását tanulmányozhatjuk:

4. ábra. Aprófalvas kistérségeink 2001

Forrás: szerző saját szerkesztése

A csornai és a mohácsi kistérség által alkotott tengelytől nyugatra –a fonyódi kivételével- az aprófalvak aránya az egyes kistérségeken településállományán belül mindenütt 20% fölött van, és ebben a zónában helyezkedik el valamennyi, 70% feletti aránnyal rendelkező kistérség. A Dél-Alföldön a 20%-os küszöböt egyedül a makói kistérség éri el: 4 településén élnek 500 főnél kevesebben.

Összegzés

Magyarországon az aprófalvasodás lassan fél évszázadot felölelő, a településhálózat egészét alapjaiban meghatározó folyamat. Az aprófalvak számának emelkedése várható a jövőben is, mivel sok, 1000 főnél kevesebb lakosú község kerül át népességvesztése miatt a kategóriába. Napjainkban ugyan az elvándorlás az aprófalvakból jelentősen mérséklődött – sőt, az aprófalvak 47%-ának 1995–2000 között már pozitív volt a vándorlási egyenlege –, a vándorlási nyereség azonban igen szelektív. Elsősorban a Nyugat-Dunántúlra, a nagyvárosok környékére és kiemelkedően kedvező idegenforgalmi lehetőségekkel rendelkező aprófalvakra jellemző (*Bajmócy P.–Balogh A.*, 2002). Helyi munkalehetőségek hiányában népességmegtartó képességükön elsősorban közlekedési kapcsolataik, életminőségi mutatóik javításával lehetne segíteni. Ebben természetesen nagy szerepe lehet az adott kistérségi központ közelségének, gazdasági fejlettségének is.

Irodalom

- Bajmócy Péter–Balogh András* (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. In: Földrajzi Értesítő LI. évf. 3–4. füzet, p. 385–405.
- Beluszky Pál* (1988): A kislefűről – településtudományi megközelítésben. In: Aprófalvak közléte és ifjúága. Szerk: Sükösd Ferenc, Pécs, p. 72–91.
- Csatári Bálint* (2000): A vidéki sokszínűség és a magyar területfejlesztési kistérségek. In: Integrált vidékfejlesztés, V. Falukonferencia, MTA RKK Pécs, p. 441–449.
- Enyedi György* (1980): Falvaink sorsa. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Enyedi György* (1985): Az aprófalvak szerepe a társadalmi munkamegosztásban. In: Aprófalvak közléte és ifjúága. Szerk: Sükösd Ferenc, Pécs, p. 72–91.
- Tolnai György–Dövényi Zoltán* (1995): A falusi munkanélküliség néhány területi és struktúrális jellemvonása Magyarországon. In: Kovács Teréz szerk. A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig. III. Falukonferencia. MTA RKK Pécs, p. 449–455.